

Tosprogede børn i **dagtilbud**

Lovgivning og begrebsafklaring

Teksten har fokus på tosprogede børns særlige udfordringer og ressourcer. Først beskrives børnenes udfordringer i forhold til deres andetsprogstilegnelse med vægt på sprogforståelse, ordforråd og kontekstafhængigt sprog. Teksten beskæftiger sig dernæst med børnenes særlige ressourcer i forhold til etsprogede børn i form af større sproglig opmærksomhed og større kulturel viden. Teksten giver løbende forslag til sprogpædagogiske tiltag, der understøtter såvel de tosprogedes børns særlige udfordringer som deres ressourcer.

Lovgrundlaget vedrørende sprogvurdering og sprogstimulering af tosprogede børn i børnehaven findes i Dagtilbudslovens § 11.

Undervisningsministeriets og hermed den lovgivningsmæssige definition på at være et tosproget barn lyder: "Ved tosprogede børn forstås børn, der har et andet modersmål end dansk, og som først ved kontakt med det omgivende samfund, eventuelt gennem skolens undervisning, lærer dansk".

Overordnet er der to former for tosprogethed: Simultan tosprogethed som forekommer, når børn tilegner sig såvel modersmål som andetsprog inden 3-årsalderen, og sekventiel tosprogethed som forekommer, når andetsproget først tilegnes efter 3-årsalderen (Højen 2009).

Modersmål: Det/de sprog der tilegnes i hjemmet.

Andetsprog: Det sprog der er behov for i hverdagen udover modersmålet/ene. Andetsproget tilegnes fx i daginstitutionen eller i skolen.

Tosprogede børns sprogtilegnelse

Tosprogede børns andetsprogstilegnelse følger de samme principper som sprogtilegnelsen generelt. Det betyder bl.a., at andetsprogstilegnelsen også foregår igennem hypotesedannelse og -afprøvning i en meningsfuld kommunikation og interaktion med andre mennesker. Men tosprogede børn har samtidig både særlige udfordringer og særlige ressourcer i deres sprogtilegnelsesproces, fordi de skal tilegne sig flere sprog og kulturer samtidig. Dette vil der være fokus på i det følgende.

Andetsprogstilegnelse og modersmålets betydning

Det tosprogede barns andetsprogstilegnelse starter med en periode, hvor barnet er lyttende overfor det nye sprogs lyde og brug. Den periode kan være en "stille periode", hvor barnet ikke siger meget men koncentrerer sig om det rent lydlige og en begyndende forståelse.

Herefter vil barnet bevæge sig ind i et mellemsprog/intersprog, som er en betegnelse, der ofte bruges for den måde, andetsproget bruges på, særligt i begyndelsen, hvor der trækkes meget på førstesproget både, hvad angår det lydlige, det grammatiske og det leksikale. Dette mellemsprog er foranderligt og udvikler sig gennem hypotesedannelser og afprøvning. Mellemsproget er en fase i andetsprogets udvikling, hvor der er elementer fra modersmålet og fra den typiske førstesprogstilegnelse.

I perioden med mellemsprog vil barnet altså trække på viden, det allerede har fra sit modersmål. Denne overførelse af træk fra modersmål til andetsproget, transfer, kan ikke altid genkendes, når man ikke kender modersmålet. Transfer kan dog forklare mange sproglige kreationer og udfordringer, både mht. sproglyde, bøjninger, sætningsdannelse m.m.¹ Og det kan derfor være en god idé at kende til hovedtrækkene i det modersmål, som barnet taler, hvis det er muligt.

Ved at iagttage det tosprogede barns mellemsprog kan man følge dets udvikling og stilladsere barnet, der hvor det er rent sprogligt. Sprogpædagogisk vil det være vigtigt at skabe miljøer omkring tosprogede børn, hvor det er trygt, og hvor der er mulighed for dels at lytte til sprog (få input til hypotesedannelse) og for dels at afprøve sine hypoteser samt møde en positiv og anerkendende respons (få be- eller afkræftet sine hypoteser). Dette vil være af betydning for, om barnet tør - og føler sig motiveret til at - lære det nye sprog.

Samtidig er det vigtigt, at barnet får brugt sit sprog i for barnet meningsfulde sammenhænge, så sprogstimulering ikke reduceres til pædagogens enetale, ordtræning eller overhøring.

Tilegnelsen af to eller flere sprog kan tage længere tid end det tager at tilegne sig ét sprog, ligesom der ofte forekommer afvigelser fra etsprogsnormen i udtale og grammatik på både førstesproget og andetsproget (Højen 2009). Set isoleret i dette perspektiv kan det opfattes som en ulempe for dansktilegnelsen at styrke barnets modersmål. Men tilegnelsen af modersmålet støtter også andetsprogstilegnelsen – og omvendt – idet begge sprog styrker barnets samlede sproglige fundament for begge sprog. Ved at have kendskab til flere sprog får det tosprogede barn således større input til sin hypotesedannelse. Det er desuden afgørende at være bevidst om, at modersmålet har andre funktioner end det at udveksle information rent sprogligt. Beherskelse af modersmålet er nødvendigt for børnene for at kommunikere med forældre, bedsteforældre og øvrig familie om tanker og følelser, ligesom omverdenens anerkendelse af ens modersmål er essentiel for en vellykket

1. På dansk har vi et grundmønster for sætningsopbygning, der hedder: SUBJEKT-VERBALLED-OBJEKT (Han spiller bold). På andre sprog har man andre grundmønstre, fx at sætte verbet efter objektet i sætningen. Dette grundmønster fra modersmålet kan barnet lægge ind over andetsproget, og der er så tale om transfer.

identitetsdannelse, som for de tosprogede børn jo udgør en ekstra udfordring.

En sprogpædagogik, der tager udgangspunkt i ovenstående, må derfor bl.a. af hensyn til barnets identitetsdannelse rumme begge/alle barnets sprog og medvirke til, at der skabes en sammenhæng mellem disse sprog og mellem barnets forskellige kulturelle sammenhænge. Denne sammenhæng må skabes såvel internt i institutionen som i samarbejdet mellem institutionen og barnets hjem. Aktiviteter, der kan understøtte denne tankegang, er fx, at det pædagogiske personale lærer sig ord ("Mor", "Søster" m.fl.), dagligdags vendinger ("Vi ses i morgen", "God weekend" osv.), evt. rim, remser og sange på barnets modersmål, og at det anvender disse ord og fraser samtidig med de tilsvarende danske udtryk, således at barnet erfarer sammenhængen mellem sprogene. For at stimulere barnets begyndende skriftsprog på såvel modersmålet som på dansk kan man fx – evt. med forældrenes hjælp – skrive ordkort på alle barnets sprog.

For at etablere en sammenhæng i barnets sprog mellem institutionen og hjemmet kan man lave en bog med fotos af barnets liv i institutionen og i hjemmet. Bogen er et godt udgangspunkt for samtale på både modersmålet og dansk i henholdsvis institutionen og hjemmet om barnets liv i de to forskellige kulturer. Bogens fotos kan suppleres med barnets egen skrift (modersmål og dansk) for at styrke den begyndende skriftsprogstilegnelse på begge sprog og indsigten i sammenhængen mellem (skrift-)sprogene.

Sprogforståelse

Et særligt opmærksomhedspunkt i arbejdet med tosprogede børn er sprogforståelse. Sprogforståelsen skal grundlægges i førskolealderen, og i det sprogpædagogiske arbejde kan man have særligt fokus på to områder: Ordforrådets dybde og bredde og situationsbundet/situationsuafhængigt sprog. På disse to områder har det tosprogede barn særlige udfordringer, da det typisk har et mindre ordforråd på dansk end børn med dansk som modersmål og et senere udviklet kontekstafhængigt sprog.

Sprogforståelsen har stor betydning for børns senere læsetilegnelse. Udfordringerne opstår typisk ikke i børnenes første skoleår, hvor de lærer læseteknikken (at afkode tekst), men på mellemtrinnet (3.-5. kl.) eller senere, når børnenes viden skal hentes ud af tekster, hvilket dels kræver et stort ordforråd dels evne til at skabe sammenhænge.

Ordforrådets dybde og bredde

Arbejdet med tosprogede børns ordforråd handler om at sikre, at det tosprogede barn får mange ord i sit danske ordforråd, men vel at mærke ord som det også forstår betydningen af. Det handler altså ikke bare om at kunne sige ordet, men også om at vide hvad ordet dækker over, fx en genstand eller en følelse. Ord er bundet til erfaringer og viden om det, som sproget refererer til.

For at få en dybde i sin forståelse af ord kan man arbejde med de betydningssammenhænge, som ordene er en del af. Ord kan være polysemantiske (have flere betydninger, fx slange), synonyme (det samme indhold kan udtrykkes med forskellige ord, fx sokker/strømper) og antonymer (ord kan have modsat betydning – fx pige/dreng) og de kan indgå i semantiske "træer" (bestående af systemer af over- og underbegreber, fx: dyr – pattedyr – hund – labrador) og i forskellige kollokationer (ord der hyppigt optræder sammen: fx "en hård negl").

Ordforrådet kan være både aktivt og passivt. Der findes fx ord, man forstår receptivt, og ord man kan udtrykke produktivt. Det receptive ordforråd er generelt langt større end det produktive, og pædagogen skal støtte børnene i, i højere grad, at gøre deres receptive sprog produktivt, så børnene kan anvende de nødvendige og relevante ord frit i kommunikative sammenhænge.

Der er især 5 faktorer, der er vigtige for, at ord lagres i vores langtidshukommelse og der- ved ligger klar til at blive brugt i kommunikationen:

1. Hyppighed
Jo flere gange vi møder et ord, jo bedre huskes det. Her bliver historier et vigtigt redskab. Gennem fortælling, højtlesning og dialogisk læsning møder barnet de samme ord mange gange og i forskellige sammenhænge. Andre vigtige steder hvor der kan fokuseres på gentagelse af ord er fx i det tematiske sprogarbejde omkring nogle faste nøgleord og i forbindelse med spil.
2. Dybden i den kognitive bearbejdning
For at komme i dybden med et ord er det vigtigt at arbejde med ordets betydning og ikke bare dets udtale. Her kan man arbejde med forskellige kreative, problem- løsende opgaver eller quizzer med afsæt i ordenes betydningssammenhænge. Børnene skal gerne arbejde parvis eller i grupper for at understøtte det produktive sprog.²
3. Muligheden for at arbejde med netværk af associationer
Ved at arbejde med associationer³ skabes der i barnets hukommelse et netværk af betydninger koblet til et enkelt ord. Opgaver af problemløsende karakter vil igen være relevante, fx opgaver om under- og overbegreber, sammensatte ord, antony- mer, opgaver hvor man finder sammenhænge osv. - selvfølgelig på en sjov og le- gende måde, som tager afsæt i, hvad der interesserer børnene her og nu.
4. Variation i præsentationsformer
Her kan man inddrage variationer på forskellige niveauer både i præsentationen af ordet (ordet kan præsenteres vha. en konkret genstand, vha. et billede, vha. både mundtligt og skriftligt sprog, vha. forskellige redskaber, vha. lege, spil, sange, historier osv.) og i arbejdet i forskellige gruppekonstellationer (lille gruppe, stor gruppe, alene med en voksen osv.).
5. Løjnefaldende træk ved ordet
Hvis der er særlige træk ved ordet, fx ordets lyd, ordets udseende eller andet, kan det fremhæves. Måske kan ordet kobles til en særlig genstand eller begivenhed, som gør det lettere at huske. På dette metasprogsniveau kan der også tales om for- skellen på ordet på børnenes modersmål og på andetsproget.

Situationsbundet/situationsuafhæn- gigt sprog

Det lille barns sprog vil næsten altid tage afsæt i den kontekst eller situation, som barnet er i. Sproget kan her defineres i situationen eller ved hjælp af situationen, fx ved at man bruger gestik, mimik osv. som en del af sproget.

Det større barn skal også kunne bruge sproget situationsuafhængigt, dvs. at ord fx define- res ved hjælp af andre ord⁴ og uden nonverbale elementer til at støtte kommunikationen. Her kræves det, at barnet kan basere hele sin forståelse på sproget alene. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på, hvor mange ord barnet egentlig forstår, og hvor meget bar- net læser ud af konteksten (daglige kendte rutiner, kropssprog, de andre børns handlinger osv.).

2. For idéer til problemløsende opgaver/quizzer – se fx Løntoft 2004.

3. Her viser bl.a. en norsk undersøgelse, at etsprogede 7-8-årige elever har langt flere associationer til fx begrebet VAND (bade, fiske, sejle, saltvand) end tosprogede, her pakistanske, elever (drikke) (Espe- nakk 2010).

4. Fx gennem de tidligere nævnte synonymer, antonymer og overbegreber.

Opsummerende kan man om sprogpædagogikken i forbindelse med sprogforståelse derfor sige, at Sprogpædagogikken omkring de tosprogede børns ordforrådstilegnelse må handle om at udvikle børnenes situationsbundne sprog ved, at de oplever og erfarer gennem sansning og handling i varierede sammenhænge. Dette kunne meget vel tænkes som tematisk sprogarbejde, hvor der arbejdes med forskellige semantiske felter gennem mange forskellige vinkler og sanser.

Sprogpædagogikken må derudover handle om at udvikle det situationsuafhængige sprog ved at tale om ord, ved at kategorisere ord ved hjælp af andre ord, ved at skabe associationer til ord, så der opstår betydningsnetværk i barnets hukommelse. Dette kan foregå i forbindelse med samtaler og dialogisk læsning, ved at lave quizzer, sjove opgaver m.m.

Herudover kan der fokuseres på det situationsuafhængige sprog gennem forforståelse og efterbehandling af en aktivitet ved at tale med barnet om aktiviteten, før den foregår, og efter den er foregået.

Tosprogede børns sproglige og kulturelle ressourcer

Udover de netop beskrevne sproglige udfordringer har de tosprogede børn også ressourcer, som de etsprogede børn ikke er i besiddelse af. Tosprogede børn har bl.a. typisk en større metasproglig bevidsthed, hvilket betyder, at de i højere grad end etsprogede børn er opmærksomme på, at der eksisterer forskellige sprog, og de er i stand til at sammenligne disse sprog, så de får øje på indbyrdes ligheder og forskelle fx i forhold til læseretning. Tosprogede børn har også større sproglig opmærksomhed, så de kan være bedre til at høre lyde i ord end jævnaldrende etsprogede børn. Samlet set har tosprogede børn desuden generelt et større ordforråd, idet summen af deres ordforråd på henholdsvis modersmålet og på dansk er også generelt større end de etsprogede børns danske ordforråd. Endelig har tosprogede børn også generelt større kulturel viden, da de selv lever i mindst to forskellige kulturer. Det kan være kendskab til vittigheder, historier, fejring af højtid mv. i begge barnets kulturer.

En sprogpædagogik, der tager højde for de tosprogede børns ressourcer, skal rumme aktiviteter, hvor man taler om forskelle sprogene imellem fx i samtaler i hverdagen (sammenligner ord) og arbejder med begyndende skriftsprog (taler om hvilke lyde der er i barnets navn eller i andre ord, der betyder noget for barnet). Hvad angår det tosprogede barns større samlede ordforråd og større viden om forskellige kulturer, kan det anbefales at trække på denne viden i hverdagen, når man fx taler om, hvordan man siger noget bestemt på dansk og på modersmålet ("Hvordan siger man "Bedstemor" på dari?") og om kendskabet til forskellige kulturelle traditioner ("Hvordan fejrer du din fødselsdag?") (Henry 2001).

Forældresamarbejde

I samarbejdet med forældre til tosprogede børn, drejer det sig både om at støtte forældrene i deres stimulering af barnets sprog derhjemme og om de udfordringer og problemer, der kan opstå, når man skal kommunikere med mennesker med anden kulturel baggrund end én selv.

På baggrund af viden om modersmålets betydning er det vigtigt at opfordre forældrene til at tale deres modersmål med barnet, da det vil styrke barnets modersmålstilegnelse og hermed sprogtilegnelsen generelt inklusiv det danske sprog. Det er også vigtigt at gøre forældrene opmærksom på sprogstimulerende aktiviteter, som de kan udføre med børnene derhjemme. Udover samtaler om ting der optager barnet kan det f.eks. være fortælling, højtlesning, at synge, at se børne-tv og – film sammen og at få fælles oplevelser i og udenfor hjemmet.

Interkulturel kommunikation i forældresamarbejdet

Man kommunikerer forskelligt i forskellige kulturer. Det betyder, at man kommunikerer forskelligt på dansk afhængigt af, om man har dansk kulturel baggrund eller ikke. Så selvom forældresamarbejdet foregår på dansk, kan der stadig være kommunikative udfordringer i samarbejdet pga. kommunikationsparternes forskellige kulturelle baggrund. Af kommunikationsforskelle, der kan tilskrives forskellig kulturel baggrund, kan f.eks. nævnes forskel i kropssproget: Skal man have øjenkontakt eller ej? Hvor tæt skal man stå på hinanden? Af andre forskelle kan nævnes indholdet i forskellige udsagn: Betyder et "ja": "Ja, vi er enige, og vi har en aftale", eller "Ja, jeg har hørt dig – men jeg er ikke enig, og vi har derfor ikke en aftale", eller er et "ja" blot et udtryk for høflighed. For at kunne tage højde for disse udfordringer er det vigtigt at have viden om, at der dels er disse kommunikationsforskelle men også viden om, hvad forskellene kan bestå i, og hvilken betydning de kan have for samarbejdet med forældrene. Er man i tvivl om, om man har forstået hinanden korrekt, kan det være nødvendigt at spørge forældrene direkte.

Kulturbegreber

Vi har traditionelt opfattet et folks kultur som en ret afgrænset størrelse med faste normer, værdier og ritualer knyttet til. Dvs. at danskere var på én måde, tyskere på en anden, tyrkere på en tredje osv. Og denne kultur kunne forventes at overføres fra generation til generation og kunne ses som en kollektiv størrelse. Når man skulle arbejde som pædagog med børn fra en bestemt kultur, kunne man således sætte sig ind i kulturen og forstå barnet ud fra den. Men spørgsmålet er, om denne kulturforståelse stadig er gældende, med alle de kulturelle påvirkninger alle mennesker udsættes for i den globale verden.

Et andet bud kunne være, at kultur er mere knyttet til individet, forstået på den måde, at den enkelte i højere grad repræsenterer en kulturel identitet, der efterhånden bliver defineret af det enkelte menneske, end en national kultur. Det tosprogede barn møder i sin hverdag et sammensurium af forskellige kulturelle indtryk fra hjemmet, institutionen, medierne, vennerne osv. og skaber herudfra sin egen kulturelle identitet på baggrund af hele sit erfaringsgrundlag. Pædagogen skal ud fra dette kulturbegreb ikke forholde sig til kultur som en stor sammenhængende størrelse, men forholde sig til de enkelte individer han/hun møder i sit arbejde.

Afrunding

Artiklen her beskriver generelle forhold omkring tosprogedes børns sproglige og kulturelle udfordringer og ressourcer. I mødet med det tosprogede barn og dets familie er det dog afgørende altid at tage højde for individuelle træk såvel sprogligt som kulturelt, idet kultur i vore dage i højere grad end før er knyttet til enkeltindivider frem for til nationale eller religiøse, kollektive størrelser.

